

HAIKU I SVERIGE

LARS VARGÖ

Precis som i många andra europeiska länder stimulerades intresset för haiku i Sverige av de böcker i ämnet som skrevs av Reginald Horace Blyth (1898-1964). Hans översättningar och tolkningar är lätta att känna igen i några av de första svenska böckerna om haikupoesin. En annan viktig källa var böcker skrivna av Miyamori Asatarō (1869-1952). Inte minst *Masterpieces of Japanese Poetry, ancient and modern* (1936) och *An anthology of haiku, ancient and modern* (1936) hittade fram till svenska bibliotek. Därutöver spelade de studier som Lafcadio Hearn (1850-1904) och Basil Hall Chamberlain (1850-1935) stor roll. I dessa verk kunde man finna ett antal haiku i engelsk översättning.

Svenska arkeologer och upptäckare var tidigt intresserade av Kina, något som ledde till etablerandet av Östasiatiska museet i Stockholm 1926. Tack vare forskning som utfördes av sinologer och lingvister som Bernard Karlgren (1889-1978) spreds kunskapen också om den östasiatiska poesin, som dock mer eller mindre kom att uppfattas som kinesisk. Tang-poeter som Li Bai (Li Bo, Li Po, 701-62) och Du Fu (Tu Fu, 712-70) fick betydligt större inflytande på svenska läsare och poeter än de japanska poeterna Matsuo Bashō (1644-94) och Yosa Buson (1716-83), vilka fortfarande var relativt okända i början av 1900-talet.

Detta förändrades när Jan Vintilescus (b. 1923) bok *Haiku: japansk miniatyrlyrik (Haiku: Japanese miniature lyrics)* kom ut 1959. Den presenterade endast en begränsad samling japanska poeter i svensk översättning, men den publicerades då intresset för traditionell japansk kultur var stort och inte längre överskuggades av vad som hade hänt under andra världskriget. Boken öppnade dörren till en värld som hade varit stängd under ett par decennier och tillsammans med det växande intresset för zen och japansk poesi i andra västländer, inte minst tack vare publikationen samma år av Suzuki Daisetsus (1870-1966) *Zen and Japanese Culture*, kom det tidiga 1960-talet att präglas av ett allt större intresse för japansk kultur också i Sverige. När sommarolympiaden hölls i Tokyo 1964 var det inte bara de tävlande delegationerna som reste till Japan, utan också journalister och författare.

Det växande intresset för japansk poesi var emellertid inte begränsat till haiku. Lika stort intresse, om inte större, ägnades åt *tanka*, i huvudsak tack vare alla översättningar som gjordes av författaren, poeten och översättaren Per-Erik Wahlund (1923–2009). Han publicerade ett antal böcker i vilka han ganska strikt följde haikuns stavelserytm 5-7-5 och tankans 5-7-5-7-7. Han var skicklig i att hitta poetiska uttryckssätt trots stavelsebegränsningen, rent av så skicklig att många andra poeter knappt vågade sig på att publicera egna haiku och tanka. Japansk poesi blev en exklusiv konstart för några få utvalda, ungefär som zen kom att betraktas som den esoteriska form av buddhismen den inte var.

Parallellt med denna utvecklingen växte de radikala politiska rörelserna på sextioalet, huvudsakligen ur ett motstånd mot Vietnam-kriget, men också som en form av radikalism som vändes mot de etablerade normerna i samhället. Allt ifrågasattes, även normgivande poesi. Haiku lyckades dock stå utanför politiken och fann beundrare både inom finkulturen och bland radikala studenter.

Ett intressant faktum är att 1959, det år då Vintileskus bok kom ut, hade även 2011 års nobelpristagare i litteratur, den svenska poeten Tomas Tranströmer (1931–2015) upptäckt haiku. Efter ett besök hos poeten och psykologen Åke Nordin, som då var ansvarig för ett ungdomsfängelse, skickade Tranströmer i form av en nyårshälsning, nio korta dikter som han kallade haiku. De publicerades 2001 med titeln *Fängelse*. Dikterna följer 5-7-5 formatet och ligger kanske närmare *senryû* än haiku. Några exempel:

När rymmaren greps
bar han fickorna fulla
med kantareller

och

Felstavade liv—
skönheten kvarlever som
tatueringar

Senare publicerade Tranströmer ett antal andra haiku, även om hans huvudsakliga produktion är fri vers. En av de senare haikudikterna innehåller också *kigo*, årtidsuttryck, exempelvis:

Kraftledningarna
spända i köldens rike
norr om all musik

och

Och blåeld, blåeld
reser sig ur asfalten
som en tiggare

Det finns många svenska poeter som skriver och har skrivit poesi som använder ett slags haikuspråk, oavsett om det är fri eller bunden vers. Sverige är i geografiskt hänseende ett relativt stort land, med en liten befolkning på drygt nio och en halv miljon människor. Naturen har alltid varit viktig i vår poesi, både i sin skönhet och sitt karga djup. Poesin är en viktig del av vårt kulturarv. Den nordiska mytologin är också fylld av poesi. Man finner den i den tidiga Edda-diktningen och den finns i det finska eposet *Kalevala*, som dessutom innehåller berättelser som ligger nära dem man kan finna i japansk mytologi.

De skandinaviska poeternas inre tankegångar har på ett mycket fascinerande sätt beskrivits av den svenska poeten Werner Aspenstöm (1918–97). I sin dikt *Själen i Norden* skriver han

O dessa mörka skogar inom oss
där jättarna slumra.
Det som vi kallar själen
är bara en vandrande solfläck
under träden, en uthuggning
dit det snedställda ljuset når.

Det är ett uttryck för både det vackra och det skrämmande i naturen. Denna dualitet kan man även finna i filmer av den välkände regissören Ingemar Bergman (1918–2007) och man hittar den hos trubadurer och poeter som Carl Michel Bellman (1740–1795), som troligtvis drack sig själv till döds, både av kärlek till det mänskliga livet och allt det mäktiga naturen bjöd på. Man hittar dualiteten även hos Stig Dagerman (1923–1954), som tog livet av sig, men dessförinnan i en dikt skrev “att dö är att resa en smula, från grenen till den fasta marken”.

Det är därför inte särskilt förvånande att beundran för naturens skönhet såväl som för dess litet dess skrämmande kraft kan hittas i svensk haikudiktning. I svenska kulturyttringar, inklusive haikudiktningen, finns också ett djupare filosofiskt resonemang. I Ingmar Bergmans film *Det sjunde inseglet* spelar till exempel en skådespelare schack med Döden. Tomas Tranströmer följde samma tema när han skrev

Döden lutar sig
över mig, ett schackproblem
Och har lösningen

Någonstans mitt i det svenska dramat och filosoferandet finns dock också humor, kanske inte lika lättsam som hos *haikai*-poeterna i det tidiga 1400-talets japanska poesi, men som på samma sätt ser liv och död från en ljusare vinkel. Den skicklige haikupoeten Lars Granström (b. 1953) skrev följande haiku efter att ha sett ett begravningsståg passera en speciell gatuskylt:

Statsbegravning—
Gående hänvisas
till andra sidan

Det svenska haikusällskapet (SHS) bildades 1999 av ett begränsat antal haikupoeter, men ganska snart hade sällskapet vuxit och har idag flera hundra medlemmar. Sällskapet publicerar regelbundet tidskriften *Haiku*. Ordförande i SHS är Kaj Falkman (b. 1934), som har skrivit ett antal böcker i olika ämnen. I några av böckerna presenteras haiku skrivna av FNs andre generalsekreterare Dag Hammarskjöld (1905–1961), som förolyckades i en uppmärksammas flygolycka i Afrika. Efter hans död hittades anteckningsböcker med bland annat haiku, som posthumt publicerades i boken *Vägmärken*.

År 2000, ett år efter haikusällskapets bildande publicerades den svensk-japanska antologin *Aprilsnö*, en samling med ett hundra dikter av svenska haikupoeter och ett hundra av japanska haikupoeter. Den följdes upp med en ny antologi 2004, *Haiku Förvandlingar*, där 103 svenska haikupoeter bidrog med upp till 15 haiku var. Antologin *Ljudlöst stiger gryningen*, med tio poeter som bidrog med femtio haiku var publicerades 2008. Sedan kom *Snödroppar* 2008 med elva poeter och tio haiku vardera.

Några av poeterna har varit med i alla dessa antologier, inte minst Florence Vilén, som outtröttligt har skött väsentliga delar av sällskapet under alla år. Hon har också varit en av organisatörerna av de haikuverkstäder som hålls med jämna mellanrum i Stockholm. En av hennes dikter:

Bara benen syns
av grannarna på stegar
i äppelträden

Som en reaktion på den strikta stavelserytmen 5-7-5 i västerländsk haiku bildades sällskapet *Fri Haiku* 2008, inte nödvändigtvis i opposition mot aktiviteterna i SHS, utan snarare som ett komplement. Tanken bakom Fri Haiku var att om poeterna följde stavelserytmen alltför slaviskt riskerade de att missa själva poesin. Det var bättre att koncentrera sig på poesin samtidigt som man höll haikun så kort som möjligt. Fri Haikus aktiviteter begränsades huvudsakligen till en internettidskrift med samma namn, men innehållet har också samlats i publicerade årsböcker.

Tack vare tidskrifterna och antologierna har antalet svenska haikupoeter växt kontinuerligt. Så har också antalet individuella poesisamlingar. Ett lyctat exempel är *Hundraåriga skuggor* av Ola Lindberg. Samlingen är indelad i fem sektioner, Vår, Sommar, Höst, Vinter och *zô*, ingen årstidsangivelse. Han använder inte stavelsräkning och hela tiden små botstäver, men dikerna är oftast arrangerade i tre rader. Han fäster vikt vid korta, enkla uttryck och ligger i sin diktning nära japansk haiku, som i och för sig följer teckenljudsrytmen 5-7-5 men som skrivs på en rad och är mer komprimerad än den stavelsebundna varianten av västerländsk haiku. Ett exempel:

det är höst
min hund luktar
hund

För inte så länge sedan publicerades en specialutgåva av tidskriften *Haiku*. Där kan man hitta ett urval från det som publicerats under det senaste decenniet. Där blandas de olika stilarna och ett antal följer förstås 5-7-5 strukturen och börjar dessutom med stor bokstav, exempelvis denna av Ulf Åberg:

Cyklisten dras in
i en virvel av skogsdoft
från timmerbilen

Andra lösgör sig från den bundna formen, exempelvis denna av pseudonymen *th. vandergrau*:

kranen droppar—
rörmokaren sager
det är hösten

Eller denna av Helga Härle:

molnen skingras
i varje pöl
en måne

Den svenska haikuns historia är kanske inte så lång, men de senaste två decennierna har sett en remarkabel utveckling. Det är inte bara haikupoeterna som har blivit fler, antalet publikationer har snabbt ökat. Trenden är tydlig, man överger 5-7-5 mönstret alltmer, samtidigt som man behåller ett *kigo*, ett årstidsangivande ord eller uttryck. Det är inte så förvånande med tanke på att svenska poeter under århundraden har varit förtjusta i att uppmärksamma naturens krafter och kontrastera dem med det mänskliga samhällets märkligheter. De svenska skogarna är djupa och sjöarna är vackra och mystiska. De vilda djuren är en självklar del av vår mytologi och våra berättelser. Därtill är våra städer både gamla och väl utvecklade. Allt detta bildar en god grund för att skapa haiku.